

9.1. ბუღალტრული აღრიცხვა ბანკში, მისი ამოცანები, პრინციპები და სახეობები

ზუსტი აღრიცხვის გარეშე წარმოუდგენელია ნებისმიერი ბიზნესსაქმიანობის, მით უმეტეს, ისეთი რთული ორგანიზმის სრულყოფილად მართვა და მისი საქმიანობის ადეკვატურად შეფასება, როგორც კომერციული ბანკია. თანამედროვე ბუღალტერიის ჩანასახები პირველად XIII საუკუნის იტალიაში გაჩნდა, როცა შეიქმნა საბუღალტრო აღრიცხვის მონაცემების ორმაგი ჩანერის პრაქტიკა. ეს იყო აღრიცხვის, კონტროლისა და მართვის ერთიანი მწყობრის სისტემა. ამ სისტემის მთავარი მონაპოვარი იყო ანგარიშთა გეგმა და ეკონომიკური და იურიდიული შინაარსის მიხედვით სამეურნეო ფაქტებისა და შედეგების სარკისებური გააზრება და ადეკვატური ასახვა. ბუღალტერიის „მამად“ და მის პირველ თეორეტიკოსად აღიარებულია იტალიელი მეცნიერი და მათემატიკოსი ლუკა პაჩიოლი, რომელმაც დაამკვიდრა ბუღალტერიის ორმაგი ჩანანერის ძირითადი პრინციპი და ასევე დებეტის, კრედიტისა და ბალანსის ცნება.

საბანკო ბუღალტერიას, ნებისმიერი კომპანიის ბუღალტერიის მსგავსად, საქმე აქვს ბიზნესის მონაცემებთან, კონტრაგენტების ფულადი ნაკადების აღრიცხვასთან, საგადასახადო და სააღრიცხვო დოკუმენტებში ამ ციფრების დაფიქსირებასთან. ეს ციფრები აღებულია მიმდინარე რეალური გრძელვადიანი და მოკლევადიანი ოპერაციებიდან, ოფიციალურად დადასტურებული ფაქტებიდან, როგორებიცაა: ფულის მოძრაობა ანგარიშებზე, კლიენტების სახსრების აღრიცხვა, მოთხოვნების (გაცემული სესხების, ინვესტიციების და სხვ.) აღიარება, ძირითადი საშუალებების შეძენისა და მათი ცვეთის აღრიცხვა, ვალდებულებების აღრიცხვა, კაპიტალის გაზრდა, შემოსავლებისა და ხარჯების განაწილება, მოგება-ზარალის ფორმირება და სხვ. მოკლედ თუ ვიტყვით, **საბუღალტრო აღრიცხვა კომერციულ ბანკში** – ესაა ინფორმაციული ნაკადები ფულადი სახსრების, ქონების, კრედიტების, შემოსავლების, ხარჯებისა და ფინანსური შედეგების შესახებ, რომელთა მიზანს წარმოადგენს ბანკის საქმიანობის მართვა, კონტროლი, ანალიზი, შეფასება და დაგეგმვა.

თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, საბანკო საბუღალტრო აღრიცხვა ხასიათდება ოპერატიულობით და ფორმების ერთიანობით. აღნიშნული გულისხმობს იმას, რომ ყველა ოპერაცია (საანგარიშსწორებო, საკრედიტო და სხვ.), რომლებიც ხორციელდება საოპერაციო დღის განმავლობაში, ასახული უნდა იქნეს კლიენტების შესაბამის პირად ანგარიშებზე იმავე დღეს და მათი გაკონტროლება ხდება ბანკის ყოველდღიური ბალანსის ფორმირებით. რაც შეეხება ყველა ბანკისათვის აღრიცხვის ფორმების ერთიანობას, იგი გამოიხატება მათი უნიფიცირებულობით და საბანკო საქმიანობის სრულყოფილი ანალიზის საშუალებას იძლევა.

კომერციულ ბანკებში საბუღალტრო აღრიცხვისა და დოკუმენტბრუნვის მართებული ორგანიზება უშუალო გავლენას ახდენს მისი მომსახურებით მოსარგებლე კლიენტების საბუღალტრო აღრიცხვის მდგომარეობაზეც. ბანკები დღის განმავლობაში განხორციელებული ოპერაციების ასახვას ახდენენ თითოეული კლიენტის პირად ანგარიშებზე და შესაძლებლობა აქვთ, თითოეული ანგარიშის მიხედვით გასცენ ამონაწერი, რომელშიც ასახულია ამ ანგარიშზე დღის განმავლობაში განხორციელებული ყველა ოპერაცია. ასეთი ამონაწერები არის საფუძველი იურიდიული პირებისათვის, რათა ასახონ ჩატარებული ოპე-

რაციები მათ ბალანსებში. რა თქმა უნდა, საჭიროების მიხედვით (კლიენტის მოთხოვნისთანავე) ბანკს შესაძლებლობა აქვს, ოპერატიულად გასცეს ნებისმიერი პერიოდის გასული ოპერაციების ამსახველი ამონაწერი ანგარიშიდან.

კომერციულ ბანკში საბუღალტრო აღრიცხვის ამოცანების სისტემატიზებით შეიძლება 4 ძირითადი ამოცანის გამოყოფა:

1. ყველა საბანკო ოპერაციის, მოთხოვნისა და ვალდებულების შესახებ სრული და უტყუარი აღრიცხვისა და კონტროლის უზრუნველყოფა:

აღნიშნული ამოცანა ითვალისწინებს დეტალურ აღრიცხვას კომერციულ ბანკში ჩატარებული ყველა ოპერაციისა, რომლებიც ასახვას პოვებენ ყოველდღიურ ბალანსებში. ეს ოპერაციები დაკავშირებულია კლიენტების მოთხოვნებთან (აქტიური ოპერაციები), ვალდებულებებთან (პასიური ოპერაციები), საშუამავლო-საკომისიო და ბანკის, როგორც ბიზნესორგანიზაციის, საქმიანობასთან. ბანკის მიერ საოპერაციო დღის ბოლოს ყოველდღიური ბალანსების სავალდებულო ფორმირება შესაძლებელია კომპიუტერული ტექნიკისა და სპეციალური პროგრამული უზრუნველყოფის საშუალებით. ყოველდღიური ბალანსები საშუალებას იძლევა, მინიმუმამდე იქნეს დაყვანილი შეცდომები, რომლებიც დაკავშირებულია ყოველი ოპერაციის შესახებ ინფორმაციის ფორმირებასთან (ანგარიშებიდან ამონაწერის მომზადება). პირადი ანგარიშების ამონაწერების მომზადება ხორციელდება მათი საბოლოო გადამონებისა და მთავარი ბუღალტრის მიერ დადასტურების შემდეგ.

2. შემოსავლიანობის ანალიზი და კონტროლი, რეზერვების გამოვლენა და უარყოფითი შედეგების თავიდან აცილება ბანკის ფინანსური მდგრადობის უზრუნველსაყოფად:

კომერციული ბანკის ფინანსური მდგრადობა გულისხმობს მომგებიან საქმიანობას (ზარალის არარსებობას), ლიკვიდობის საკმარისი დონის შენარჩუნებას (ლიკვიდობის სავალდებულო ნორმატივების დაცვა) და გადამხდელუნარიანობას.

3. ბანკის ქონებისა და მატერიალურ ფასეულობათა არსებული მდგომარეობის და მოძრაობის კონტროლი:

აღნიშნული ინფორმაცია აუცილებელია როგორც შიდა (აქციონერები, უმაღლესი მენეჯმენტი, შიდა აუდიტი), ისე გარე (ეროვნული ბანკი, გარე აუდიტი, საგადასახადო სამსახურები) მომხმარებლებისათვის.

4. ვალდებულებების, რეზერვებისა და ფინანსური შედეგების შესახებ სრული და სანდო ინფორმაციის ფორმირების კონტროლი და მისი გამოყენება მმართველობითი გადანყვეტილების მისაღებად:

უტყუარი და სანდო ანგარიშგებები, რომლებიც მომზადებულია ბუღალტრული ჩანაწერების საფუძველზე, საშუალებას იძლევა, დროულად იქნეს გამოვლენილი ყველა დარღვევა და მოსალოდნელი საფრთხე, რომლებიც შეიძლება უკავშირდებოდეს ლიკვიდობის რისკს, რესურსების დეფიციტს, შემოსავლიანობის შემცირებას, ხარჯების ზრდას. ეს კი მოითხოვს მმართველობითი გადანყვეტილების ოპერატიულ მიღებას.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნების კომერციულ ბანკებში საბუღალტრო აღრიცხვის პრინციპები ემყარება ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების (ფასს) მოქმედ პრინციპებს. **ბანკებში საბუღალტრო აღრიცხვის ძირითადი პრინციპებია:**

1. უწყვეტობის პრინციპი

უწყვეტობის პრინციპი გულისხმობს იმის დაშვებას, რომ კომერციული ბანკი უწყვეტად გააგრძელებს თავის საქმიანობას გონივრულ მომავალში და დღეისათვის არ არსებობს მისი საქმიანობის შეწყვეტის არანაირი წინაპირობა.

2. შემოსავლებისა და ხარჯების დარიცხვის მეთოდი

საქართველოს ბიზნესსტრუქტურებიდან კომერციული ბანკები პირველი გადავიდნენ შემოსავლებისა და ხარჯების დარიცხვის მეთოდზე, ნაცვლად საკასო მეთოდისა. საკასო მეთოდის მიხედვით, შემოსავლებისა და ხარჯების ასახვა ხდება მხოლოდ ფულადი სახსრების ფაქტობრივი შემოსვლის ან გასვლის მომენტში, დარიცხვის მეთოდის შესაბამისად კი – შემოსავლებისა და ხარჯების გადანაწილება ხდება თანაბრად იმ პერიოდზე, რომელ პერიოდსაც იგი ეკუთვნის, მიუხედავად იმისა, თანხები უკვე შემოსულია (გასულია) თუ ეს მომავალშია მოსალოდნელი.

3. წინდახედულობის პრინციპი

კომერციული ბანკების მიერ მათი აქტივების, პასივების, შემოსავლებისა და ხარჯების ასახვა ბუღალტრულ აღრიცხვაში უნდა მოხდეს წინდახედულობითა და სიფრთხილით, რათა დღეს არსებული რისკები ან პრობლემები მომავალში არ წამოიჭრას.

4. ფორმასთან შედარებით შინაარსის უპირატესობის პრინციპი

კომერციული ბანკების მიერ ოპერაციების ასახვა საბუღალტრო აღრიცხვაში უნდა განხორციელდეს მათი ეკონომიკური შინაარსის და არა იურიდიული ფორმის მიხედვით. აღნიშნულის მიხედვით, რომელიმე ოპერაცია ან გარიგება ხელშეკრულებაში შეიძლება მოხსენიებული იყოს ისეთი ტერმინით, რომელიც რეალურად არ ასახავს მის ეკონომიკურ შინაარსს.

5. აქტივებისა და პასივების ცალ-ცალკე განხილვის პრინციპი

პრინციპი გულისხმობს, რომ კომერციული ბანკის ბალანსში უნდა არსებობდეს მხოლოდ აქტიური ან მხოლოდ პასიური ანგარიშები და არა აქტიურ-პასიური ანგარიშები.

6. გამოსაყენებელი მეთოდების მუდმივობის პრინციპი

საბუღალტრო აღრიცხვის მუდმივობის პრინციპი გულისხმობს იმას, რომ კომერციული ბანკები უნდა ხელმძღვანელობდნენ ბუღალტრული აღრიცხვის ერთი და იმავე წესებით და მეთოდებით და არ უნდა ცვლიდნენ მიდგომას ცალკეული საკითხების შეფასებისადმი.

7. აღრიცხვაში ოპერაციების ორმაგი ასახვის პრინციპი

აღნიშნული პრინციპი გულისხმობს იმას, რომ სახსრების ნებისმიერი მოძრაობა ბალანსში უნდა აისახოს მინიმუმ ორ ანგარიშზე, რითაც უზრუნველყოფილი იქნება მათი საერთო ბალანსი.

8. შემომავალი ბალანსის მონაცემების მემკვიდრეობითობის პრინციპი

საბალანსო და გარებალანსურ ანგარიშებზე მიმდინარე დღის შემომავალი (სანყისი) ნაშთები უნდა შეესაბამებოდეს ნაშთებს წინა დღის ბოლოსათვის.

9. აქტივებისა და ვალდებულებების სამართლიანად აღრიცხვის პრინციპი

აქტივები თავდაპირველად ბუღალტრულად აღრიცხება მათი პირველდანყებითი ღირებულებით, ხოლო შემდეგ ხდება მათი შეფასება მიმდინარე, საბაზრო (სამართლიანი) ღირებულებით, რისთვისაც გამოიყენება სხვადასხვა მაკორექტირებელი (გადაფასების) ანგარიში. რაც შეეხება ვალდებულებებს, მათი

აღრიცხვა ბალანსში ხდება ხელშეკრულების პირობების თანახმად. ცალკეულ შემთხვევებში მათი გადაფასებაც შეიძლება მოხდეს მიმდინარე (სამართლიანი) ღირებულებით.

10. ოპერაციათა თავისდროული აღრიცხვის პრინციპი

ბანკში ოპერაციები ბულალტრულად გატარებული უნდა იქნეს მათი შესრულებისა და სრული დოკუმენტაციის მიღებისთანავე.

კომერციულ ბანკებში ბულალტრული აღრიცხვის ამოცანებისა და პრინციპების გაცნობის შემდეგ დავახასიათოთ მათი **ფორმები**. ბულალტრული აღრიცხვა ბანკში მიმდინარეობს ორი მიმართულებით. ესენია: ანალიზური და სინთეზური.

1. **ანალიზური აღრიცხვა** – ესაა დანვრილებითი აღრიცხვა, რომელიც საბანკო ოპერაციას ასახავს სრულად, ყველა დეტალით. ანალიზური აღრიცხვა ხორციელდება პირადი ანგარიშების გახსნით, რომლის დროსაც აუცილებელია შემდეგი მონაცემები: ანგარიშის გახსნის თარიღი, დასახელება და ნომერი, კლიენტის დასახელება და ა.შ.
2. **სინთეზური აღრიცხვა** – ესაა განზოგადებული აღრიცხვა, რომელიც ახდენს ანალიზური აღრიცხვის მონაცემების დაჯგუფებას გამსხვილებული მუხლებით, გარკვეული ნიშან-თვისებების მიხედვით და მისი საშუალებით ხდება ანალიზური აღრიცხვის მონაცემების მართებულობის გადამოწმება. სინთეზური აღრიცხვის დოკუმენტებს მიეკუთვნება ყოველდღიური ბრუნვითი უწყისი და ყოველდღიური ბალანსი.

დაბოლოს, განვიხილოთ კომერციულ ბანკში ბალალტრული აღრიცხვის ორი ისეთი ტიპი, როგორებიცაა ფინანსური და მმართველობითი აღრიცხვა. ორივე აღრიცხვისათვის, რა თქმა უნდა, წყარო ერთი და იგივეა, მაგრამ განსხვავებულია მათი საბოლოო სახე, ვინაიდან ისინი განკუთვნილია სხვადასხვა (შიდა და გარე) მომხმარებლისათვის.

1. **ფინანსური აღრიცხვა** განკუთვნილია გარე მომხმარებლებისათვის, როგორებიცაა: ეროვნული ბანკი, საგადასახადო სამსახურები, გარე აუდიტი და კლიენტები.

ფინანსური აღრიცხვა საბანკო ოპერაციების ჩანერის, შეფასებისა და ფინანსურ ანგარიშგებაში განზოგადების საშუალებას იძლევა. მისთვის დამახასიათებელია მომხმარებლებისათვის ინფორმაციის მომზადება, ორმაგი ჩანერის სისტემის გამოყენება, ბულალტრული აღრიცხვის საყოველთაოდ მიღებული პრინციპებისა და ნორმების სავალდებულო დაცვა, ოპერაციების ფულადი საზომი ერთეულით ასახვა, ანგარიშგების მომზადების პერიოდულობის დაცვა, ობიექტურობა და სიზუსტე.

ფინანსური აღრიცხვის ანგარიშგებების მომზადება გარე მომხმარებლებისათვის ხდება ამ მომხმარებლების მიერ დადგენილი (უნიფიცირებული) ფორმების მიხედვით. ფინანსური აღრიცხვა იყოფა სამ მთავარ ჯგუფად: ანალიზური აღრიცხვა, სინთეზური აღრიცხვა და ხარისხობრივი მაჩვენებლების გაანგარიშება.

2. **მმართველობითი აღრიცხვა** მოიცავს სააღრიცხვო ინფორმაციას, რომელიც გამიზნულია ბანკის მენეჯმენტისა და სხვადასხვა სტრუქტურული ერთეულის ხელმძღვანელობებისათვის ოპტიმალური მმართველობითი გადაწყვეტილებების მისაღებად. აღრიცხვის ამ სახეობის

თავისებურებაა ის, რომ იგი მზადდება მხოლოდ შიდა მომხმარებლები-სათვის.

მმართველობითი ანგარიშგებების მომზადება განპირობებულია რიგი გარემოებებით. ბანკის მართვისათვის ოფიციალური, გარე მომხმარებლები-სათვის მომზადებული ინფორმაციის გარდა, საჭიროა უფრო დეტალური ან სხვა ქრილში, სხვა სტრუქტურით მომზადებული ინფორმაცია. ასევე მმართველობითი ანგარიშგებები მზადდება ოპერატიულად (უფრო მოკლე ვადებში) და უფრო ხშირად, ვიდრე ფინანსური აღრიცხვის დროს.

9.2. ბუღალტრული აღრიცხვის ორგანიზება ბანკში

ბუღალტრული აღრიცხვის გამართული და ადეკვატურ სისტემა წარმოადგენს კომერციული ბანკების საქმიანობის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს, რომლის მთავარი დანიშნულება მიღებული შემოსავლებისა და გაწეული ხარჯების მართებულად ასახვა, ფინანსური და მმართველობითი ანგარიშგებების მომზადება.

საქართველოს კანონმდებლობის თანახმად, „ბანკები და მათი შვილობილი ორგანიზაციები სისტემატურად აწარმოებენ ანგარიშებსა და ჩანაწერებს და ადგენენ წლიურ საფინანსო ანგარიშგებას, რომლებიც საერთაშორისო საბუღალტრო მეთოდების საფუძველზე, ზუსტად ასახავს მათ ოპერაციებს და ფინანსურ მდგომარეობას, ამასთან, იცავენ საქართველოს ეროვნული ბანკის წესების შესაბამის ფორმას, დეტალურობის დონეს და სააღრიცხვო ნორმებს. ბანკების ანგარიშები, ჩანაწერები და საფინანსო ანგარიშგება კრებსით საფუძველზე ასახავს მათი შვილობილი ორგანიზაციების ოპერაციებსა და ფინანსურ მდგომარეობას“ [19].

მართებულად ორგანიზებულმა ბუღალტრულმა აღრიცხვის სისტემამ ბანკში უნდა უზრუნველყოს საბანკო ოპერაციების უწყვეტი და ზუსტი ასახვა, რათა მიღებულ იქნეს ადეკვატური ინფორმაცია ბანკის მდგომარეობის შესახებ. ბუღალტრული აღრიცხვა არის კონტროლის უმთავრესი ბერკეტი და დროული მმართველობითი გადაწყვეტილების მიღების საფუძველი ისეთი მიმართულებებით, როგორებიცაა:

- ფინანსური რესურსებისა და ქონების ეფექტიანად გამოყენება;
- დანახარჯების შემცირება;
- შემოსავლიანობისა და რენტაბელობის ზრდა;
- საკუთარი კაპიტალის ზრდა.

ბუღალტრული აღრიცხვის ორგანიზება კომერციულ ბანკში დაფუძნებულია ქართულ კანონმდებლობასა და ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების (ბასს) მოთხოვნებზე. საბუღალტრო აღრიცხვა წარმოებს ეროვნულ ვალუტაში. ბანკის საკუთარი რესურსებისა და ქონების აღრიცხვა ხდება კლიენტების სახსრებიდან განცალკევებით. საბუღალტრო აღრიცხვა წარმოებს კომერციული ბანკის ლიცენზირების დღიდან, შეუწყვეტილ მის ლიკვიდაციამდე ან რეორგანიზებამდე. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ყველა

19 საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, მუხლი 26.